

287.740 OSZK

Értekezés

a

Magyar Nyelvről

írta

Márton József.

ÉRTEKEZÉS

a'

MAGYAR NYELV

eredetéről, természeti tulajdonságairól, kimivelhetése,
fundamentomos tanulása és könnyű tanítása
legjobb módjáról.

Készítette

M Á R T O N J Ó S E F

a' Bétsi Tsász, Kir. Universitásban a' Magyar Nyelvnek
és Literaturának rendkívül való Professora.

Metszett Táblákkal együtt.

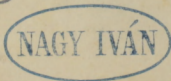

B É T S B E N,
N E M E S H A Y K U L A N T A L B E T Ő I V E L.

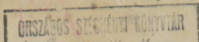
1 8 5 0.

Nemzeti Szónyomozók! — úgy mond a' józan okosság —
A' mi közel fekszik hozzánk, távol ne keressük:
Így mikor a' szónak gyökerét elrejtve találjuk
Nyelvünkben, nem kell idegenből ebbe tsigázni.

287.740

Előljáró Beszéd.

Annyit írtak már a' mai időben Literátoraink mind folyó írásokban, mind külön kiadott munkátskákbán a' Magyar Nyelvről; hogy ennek ügyében ismét megszóllalni, sokak előtt, feleslegvalónak látszhatnék. Még inkább úgy látszhatik pedig azoknak, a' kik jól tudják, hogy azon négy kérdésekre, mellyek 1815, 1816, és 1817-dik esztendőre a' Magyar Nyelv tökéletesítése problemájának tekintetéből a' Magyar Nemzeti Museum által Jutalomra feltétettek, még jutalommal megkoronáztatott jeles Értekezések is jelentek meg feleletül, nevezetesen:

- I. A' Magyar Nyelv Dialectusáról. Írta Palóczy Horváth Ádám, 1815-dik esztendőre.
- II. A' Magyar Nyelvnek Tökéletesítése, új szavakkal és új szóllás-módok által. Írta Gróf Széki Teleki József, 1816 esztendőre.
- III. Egy tökéletes Magyar Szótár elrendeltetése, készítése módja. Írta Gróf Teleki József 1817 esztendőre.
- IV. A' Magyar Helyesírás fő rendszabásáról. Írta Etre Karchai Georcz Illés. 1817 esztendőre.
- V. Próbátétel a' Magyar Helyesírás Philosophiájára. Írta Kolmar József 1817 esztendőre.
- VI. Elmélkedés a' Magyar Dialectusról, Lexiconról, és Helyesírásról. Írta Gáti István 1815—1817 esztendőre.

Mind ezeket Horváth István Úr, a' Széchényi Országos Könyvtár Örzője a' Magyar Nemzeti Museum mellett, kiadta 1821-ben, két Kötetben, ezen tízim alatt:

„Jutalom Feleletek a' Magyar Nyelvvről. A' Magyar Nemzeti Museum 1815, 1816. 1817 esztendei Kérdéseire.

Ugyan azon feltett Kérdésekre Versegghy Ferentz Úr is írt Feleleteket ezen tzím alatt:

A' Filozofiának Talpiga z s á g i r a épített Felelet, a' Nemzeti Muzéum nevében a' Magyar Nyelv iránt tett, 's az 1818 esztendőben, Bőjt elő havának 7-dik napján a' Hazai Tudósításokba iktatott Kérdésekre, melly Értekezés gyanánt is szolgál egyszersmind a' Nyelvművelésnek mivoltárúl és akadályairúl. Budán 1818. XXVIII. és 420 levél-lap.

Ezen kívül a' magyar nyelv eredetéről is annyit írtak már tudósaink, hogy akárki kétségbe hozhatja, ha valyon lehet e' még e' részben valami újat feszegetni, a' mi t. i. az eddig valóknál hitelesebb lenne 's több figyelmet érdemlene.

De ha gondolóra vesszük, hogy az itt előhordott Jutalom Feleleteket, és némelly alább megnevezendő jeles munkákat kivévén, — mellyeknek tudós Szerzői a' feladott kérdések fejtegetésében a' várakozásnak eléggé megfelelték, — a' többi apróbb értekezések vagy tsak holmi grammatikai különözéseket jgyekeztek helyre hozni és jobbitgatni, vagy pedig azzal bajlódtak, hogy nyelvünket mellyik napkeleti vagy talám éjszaki nyelvtől kellessék származtatni, és hogy tzéljokat sem amazok sem ezek el nem érték; minthogy még máig sem egyeztethették össze a' különözö feleket, sem pedig nyelvünk eredetéről meg nem győztek: nem lehet másként ítélnünk, hanem hogy nem helyes, nem a' kellő sarkalatból indultak ki az igazság felkeresésére; a' tzélra vezető útát nem találták fel; nyelvünket roszszúl választott szem-

pontból vizsgálták, sőt csak arról az oldaláról nézgették, a' melly felől az keveset, vagy legalább, semmi nevezetést nem mutat.

Ezekből következtetést húzván, kétség kívül minden figyelmes Olvasó azt fogja elsőben is kérdésbe tenni, ha van e' egyenes út, mellyen a' magyar nyelv eredetének és természeti tulajdonságainak kitanulására eljuthatunk, és melyik az?

Minekelőtte ezen kérdésre felelnék, és a' feleletnek fejtegetésére a' Bèvezetésben bővebben kiereszkedném, szükségesnek tartok, világosítás végett, némelly jegyzéseket előre botsátni, hogy azok, legalább a' nyelvtudományában nem egészen jártas Olvasót, mintegy kézen fogva vezessék el arra a' szempontra, a' mellyből kell mind ezeket a' vizsgálódásokat nézni és megítélni.

Én magam, ki 1802-ben kezdettem a' magyar nyelvnek tanításával foglalatoskodni, ámbár eleitől fogva különös figyelmetességet fordítottam nyelvünk eredeti tulajdonságainak kitanulására; mindazáltal azokra a' szempontokra, mellyekből kell egyáltalában valamelly eredeti nyelvnek kezdetét és kifejtődését vizsgálgatni, tulajdonképpen 1812-ben tétettem figyelmetessé. Egyedül ennek köszönhetem, hogy olyan úton indultam meg e' pályára, melly reménységem szerint idővel, másoknak is igyekezete és vizsgálódásai után, kívánt tzielra vezethet. Ésigy ha én ezen Értekezés közre botsátása által, csak az egyenes utat mutathatom is ki; elég jutalma leszen fáradozásimnak.

Mindenek felett, arra kötelez az igaz tisztelet, hogy azon Nagy Embert és széles tudományú Férjfiút hálattosságból megnevezzem, a' ki figyelmemet ezen vizsgálódásra felbuzdította, 's tökéletesen meggyőzött a' felől, hogy egyáltalában az itt előadandó szempontokból kell valamelly eredeti nyelvnek kezdetét 's kifejtődését vizsgálgatni.

Báró Humboldt Vilhelm Úr Ő Excellenciája volt ez, most Pruszsiai Status Minister, ki ez előtt Bétsben az Austriai Ts. K. Udvarnál Követséget viselt, testvére a' világszerte híres utazó és természet vizsgáló Báró Humboldt Sándor titkos Tanácsos Úrnak. — Midőn a' tisztelt Báró Úr, mint Követ, ez előtt 18 esztendővel Bétsben lakott, arra határozta magát, hogy a' Magyar nyelvet megtanulja; hallván, hogy ez is egy a' napkeleti nyelvek között, mellyeket ifjú korában midőn a' Diplomatikai pályára készült, nagy szorgalommal tanult.

Szerentsém lévén a' Követ Úrnak naponként a' magyar nyelvből órákat adni, minekutánna egy hónap alatt a' Grammatika tabellaris tanításának vége lett, 's magyarból németre kezdett fordítani, tapasztaltam, hogy a' melly magyar szók egyszer kétszer a' fordításban előfordultak, azokat többé el nem felejtette. Nem titkolhattam el ezen való tsudálkozásomat, mellyre e'ként felelt. „A' magyar nyelvnek alkatása nem fárasztja el a' napkeleti nyelvekben jártas tanuló figyelmét, és így ezt ennek igen egyszerű grammatikai szerkeztetése mellett egyedül a' még esmeretlen szók megjegyzésére annál élesebben fordíthatja. Sok szónak jelentése esmeretes ugyan már előttem a' Török, Persa, és Arabs nyelvből, de leginkább könnyítik a' szók megtartását az eredeti törzsök vagy gyökér betűk, mellyeket nemcsak a' napkeleti de még többnyire a' nyugoti nyelvekben is feltalálhatni, 's a' mellyek egy közös eredetre mutató jelbetűk. —

Későbbben, jobban esmervén már nyelvünknek természeti alkatását a' tisztelt Követ Úr, arra buzdított különösen, hogy igyekezném kitapogatni, honnan vették eredeteket a' szószármaztató végzetek vagyis szóképzők hangtalan betűi? Mert, ha szinte némellyeknek gyökerei már fel nem találhatók volnának is a' nyelvben, ha a' szo-

kásból kimentek, és e' miatt mindegyiknek származását világosan meghatározni nem lehetne, úgy, mint p. o. a' d, l, t, betűkét, mellyekkel a' mássalérthetőktől többnyire két, néha három ígét is formálunk, — a' mint alább bővebben meglátjuk, — 's a' t; ez mégis, és leginkább ez, mind a' szónyomozás felette fontos tudományában, mind a' nyelv eredete kinyomozásában vezér fonálul szolgálhat, 's végre felvilágosító resultatumokra vezethet. — Igaz, hogy ez sok ideig tartó húzomos vizsgálódást kíván, és ha szinte helyes princípiumokból indul is ki az ember; megeshetik, hogy néha tsak sokszori találgatás által juthatni el az igazságnak birtokába: de a' gondolkodni szerető szabad lelket holmi nehézségek az igazság keresésétől soha el nem rettentik, és ha tsak utat nyit is másoknak, mellyen a' kívánt tzél felé bátran előre haladhatnak; meglesz a' nyelvre nézve a' hasznos felfedezésekből folyó nagy nyereség.

Imé ezek, és több ilyen buzdító okoskodások bírtak arra, hogy nyelvünk természetét ön magából a' nyelvnek eredeti alkatásából igyekezzem kitanulni; melly vizsgálódásimnak következése a' jelenvaló Értekezés.

Szerentsésebb helyheztetésben kétségkívül kevesebb idő alatt is többre lehetett volna menni! — Számos tapasztalásom után tudom, hogy ezt, a' mit éppen mondék, Olvasóim közzül kevesen fogják érteni; a' honnan, úgy vélem, szükséges sőt itt a' helye, a' dolgot bővebben felvilágosítani. — Ez előtt 22 esztendővel én megnyertem ugyan Ő Tsász. Kir. Felsége kegyelmétől, hogy itt a' Bétsi Ts. K. Universitásban a' Magyar Nyelv és Literatura tanítására Tanítószék engedtessek, gondolván, hogy midőn ebben a' Frantzia, Olasz, és Tseh nyelveknek közönséges Professorai vagynak; díszére válnék Nemzetünknek, ha nyelvének tanítására hasonlóképpen Kathedra engedtet-

nék: de fizetésre — fundus nem lévén — számot nem tarthattam. A' mint hogy az Olasz nyelvnek Professorát az Olasz- 's úgy a' Cseh nyelvnek Professorát is a' Tseh országi Statusok fizetik. Bízom mindazáltal munkásságomban, hogy privat tanítások által ezen híjánosságot kipótolhatom, 's mégis tzielomat, hogy Nemzetemnek díszére valamit tehessek elérhetem. — Így levén a' dolog, könnyű által látni, hogy mindennapi, hat hét órát elfoglaló privat tanítás mellett, — a' mi, kivált Bétsben, egy familia fentartására elmulhatatlanul megkívántatik, — az e' féle, időt és tsendes gondolkodást kívánó munkában előre tsak lassan haladhatni.

Ha talám keveset teljesítettem, reménylenem lehet, hogy a' dologhoz értő hazafiak előtt igyekezetem szentsége, munkám híjánosságát kipótolja. Szokatlan új dolgot feszegetni, 's azt egyszersmind popularizálni, mindenkinek felfoghatóvá tenni, nem könnyű. Hiszem mindazáltal, hogy legalább a' balvélekedések fogságában nem raboskodó szabad lelkeket, kik gondolkozni szeretnek, állításim igazsága felől meggyőzvén, elfogadásokra bírhatom.

Szándékomat ezen munkátska kiadása felől, valamint tzielját is, 1827-ben közre botosátott hirdetésemben ekként adtam elő:

„A' Munka tzieljának bővebb megvilágosítására; úgy szinte annak könnyebb megítélhetésére, ha valyon érdemes e' az, és mennyiben érdemes a' Magyarok figyelmére, szolgálhatnak a' következő magyarázatok:

„Tzielja Értekezésemnek elsőben is, a' Magyar Nyelvnek régiségét, tiszta eredetét, 's ezen tekintetben minden más napkeleti nyelvektől való függetlenségét megmutatni, vagy is azt, hogy ez a' Nyelv a' kezdetbeli Magyar Nemzetség között fejlődött ki, és ehez képest ennek Grammatikai alkotmányját ne más nyelvekből igye-

kezzünk kimagyarázni, hanem magából a' Magyar Nyelvből: ésígy, hogy mind azokat a' hasonlatosságokat, melyeket ebben 's más ezzel rokonos napkeleti nyelvekben együtt feltalálhatunk, az utolsókban tsak olyan maradványoknak tartsuk, melyek arra mutatnak, hogy ezen már most különböző nevű és nyelvű Nemzetek, valaha egy, és szoros atyafiságban együtt élt nemzetségtől, még pedig közös nyelveknek tsetsemő korában származtak el, melyek külömb külömb földekre elszéledvén, ott népek ké nevekedtek, 's nyelveket különböző módon formálták ki. A' melyik tehát ezek közül, nyelvének eredeti együgyű kifejtődzésére vissza tudván menni, azt leginkább megmutathatja, hogy nyelvében azon egyes hangok és betűk, melyeken a' nyelvnek kezdődni kellett, nemcsak most is megvagyunk; hanem abban máig is, még pedig ugyan azon eredeti erejekben 's jelentésekben, és következőleg, szószármaztató betűkül szolgálnak: kétségkívül annak kellett ezen sokfelé elszármazott népek anyanemzetségének lenni.“

„Illyen tekintetből kíván ezen Értekezés kiadója az élő Magyar Nyelv eredetének 's természeti tulajdonságainak előadásával, a' Magyarok Istene segítségével, próbát tenni; reménylven, hogy valakik munkáját figyelemmel és minden halvélekedésektől ment magyar lélekkel megolvassák, vele együtt, mind addig a' Magyar Nemzetet esmerendik a' több vele rokonos napkeleti Nyelvek fő anyanemzetségének lenni; valameddig más valaki, akár a' félholt Zsidó-, akár az élő Arabs, Persa, Török 's a' t. nyelvekben, ennyi eredeti szépséget és tökéletességet, mint a' mennyit a' Magyarban találunk, nem mutathat. — Azt hiszem, hogy ez által hasznosabb szolgálatot teszünk Nemzetemnek, mint ha, sok költséggel 's ezer viszontagságokkal járó utazások után, régi Eleink hazájának hült helyét Ázsiában vagy akárhol feltalálhattam volna.“

„A' munkában találató metszett tábláknak figyelmes meg szemlélése és azoknak magyarázatja könnyen meggyőzhet akarkit is a' felől:

„Hogy a' feljebb mondottakat a' Magyar Nyelvről lehet telyesíteni.

„Hogy Nyelvünk, bősavúságára nézve, minden Európai Nyelvet sokkal felyül halad, és hogy ennél fogva, azon híjánosságok, mellyeket benne, különösen a' tudományos kifejezésekre nézve találunk, a' szósavarmasztatás tökéletes alkotmányja útján könnyen kipótolhatók.“

„Hogy jó Magyar Szókönyvet ilyen előrevaló készületek nélkül írni lehetetlen, 's az eddig valókat tsak szükseben segítő kifoltozásoknak tarthatjuk.“

„Hogy az elhatalmazott nyelvrontásnak tsak ez által lehet gátot vetni, egyszersmind pedig az újítástól elidegenítettéket a' nyelv törvényjei szerént készült és készitendő tudománybeli szükséges új szók elfogadására megnyerni.“

Előre botsátván e' szerént mind azt, a' mit akkor e' jelenvaló Értekezésnek tzéljáról mondtam; már tsak az van hátra, hogy a' munka ennyire lett elmaradását illendő egyenes szívűséggel és okokkal mentegessem; 's ha tisztelt Olvasóim előtt, kik ebbeli jó igyekezetemet ritka nemes hazafisággal pártfogásokra méltóztatták, — mint azt a' munka végén tartozó örökös háládatossággal feljegyeztem, — eléggé kimenthetnek a' feljül mulhatatlan akadályok, mellyek ennek megjelenését eddig hátráltatták; engedjenek meg kegyes indulatjok teljességéből annak, a' ki ígéretének bé nem teljesíthetését mind ekkorig legfájdalmasabban érzette.

Az Értekezéshez tartozó rajzolatok közül négy részre metszett táblák már készen valának, a' midőn 1827-dikben Dec. 15-dikén a' Magyar Kurír nevű Bétsi Újság-

nak Szerkeztetője meghalálozott. Ez a Magyar Újság akkor, 1827-ben, sőt, a' mint közönségesen tudva vagyon, két három esztendővel az előtt már olly elhagyatott állapotban vala, hogy azt a' megszűnéstől egyedül némelly Bétsben lakó hazafiak pártfogása és nemes lelkű segedelmek menthették meg. Most tehát Szerkeztetőjének halála után valóban meg kelle vala ezen Újságnak egészen szűnni, minthogy tsak a' kiadásának költségeire sem vala jövődelme elegendő. De

Egy politikai folyó írásnak megjelenése magyar nyelven, Bétsben, mint fejedelmi fővárosban, minden a' dologba belátó hazafiak szemei előtt sokkal fontosabb, 's a' Nemzetre nézve akármelly tekintetben sokkal díszesebb, mintsem hogy annak megszűnését minden részvétel nélkül a' buzgó Hazafi hidegen elnézhetné. A' honnan, ennek további folytatását az itten lakó Magyar Hazafiak közül sokan és méltán óhajtották.

Illyen környülmények között, a' hazafiúi szíves buzditások, a' hozzám való bizodalom és részemről ennek illendő tiszteletben tartása, e' mellett Kedves Hazámnak szolgálni kívánó készségem könnyen reábírtak, hogy magamat az Újságnak folytatására elhatározzam, 's arra a' kegyelmes engedelem megnyeréséért Ő Ts. K. Felségéhez folyamodjam.

Jól tudtam ugyan mennyi nehézségekkel kellessék egy hírevesztett, elhagyatott politikai folyó írásnak jó karba-hozásáért küszködni; de hogy annyi elhárítani való akadályok legyenek, hogy felemelésének olly számos akadályoztatói fognának támadni; azt még tsak gyanítani sem mertem, legalább gyanítani is szégyenlettem volna. Minden bizodalmamat egyedül a' Nemzet pártfogásában helyeztetvén, az akadályok tudta nélkül, bátran 's jó reménységgel telyes bizakodással fogtam a' munkához.

Az első esztendőben, 1828-ban, mind ezen nehézségek és sokféle akadályok mellett is annyira emelkedett az Újság, hogy ámbár a' körülötte tett fáradságos munkálódásoknak legkissebb jutalma sem lön; legalább a' Szerkeztető nem vala kénytelen a' nyomtatásra és elküldözésre megkívántató költségeket a' magáéból pótolni.

A' következő 1829-dik esztendő első felében ismét szaporodván az Olvasók száma, azzal kívántam Újságleveleimnek nagyobb kedvességet és számosabb kedvellőket nyerni, hogy azok mellett, Olvasó Könyvtár név alatt toldalékot jártattam, a' mennyire azt az Újság jövedelme engedte. De a' feljebb érintett akadályoknak sokasága miatt, tzelte ezzel sem értem. Kénytelen valék tehát ezt is, mint igen költséges próbatételt, legalább addig félbeszakasztani, míg folytatását talám a' kedvezőbb jövedelmek megengedik. Ön biztatásomra gyakran elgondolám:

Vas keze sorsodnak ha nyom is tsüggedni nem illik!

A' folyó 1830-dik esztendő végével kiadandó lajstroma a' Bétsi Magyar Újság Érdemes Olvasóinak, — kiknek ebbeli pártfogásokat szívbeli háládatos köszönettel emlegetem, — világosan ki fogja mutatni és igazolni mind azt, a' miket itt mentségemre előhordottam.

Egyedül arra bátorodom addig is hazafiúi igyekezetemnek nemes lelkű Pártfogóit, valamint Értekezéseimnek minden Érdemes Olvasóit is kérni; méltóztassák helyeztetésemet, mellyben harmadfél esztendő elfolyása óta, az Újság szerkeztetése közben annyi bajokkal küzdöttem figyelemekre, 's megemlékezvén azokra is a' miket feljebb a' 8-dik lapon mondtam, úgy tegyenek ítéletet, ha valyon ilyen környüállások között lehet e' ezen munka kiadásának ennyire lett elhalasztásáért Szerzőjére neheztelni?

B é v e z e t é s.

§. 1.

Testi és lelki tehetségeinken kívül két egymástól különböző belső érzést oltott belénk a' Teremtő végtelen jósága, különösen a' végre, hogy azoknál fogva kifejtődzvén, az állatiságon feljúl, emberi méltóságra emelkedhessünk, és isteni tzélunkra, a' szüntelen nevedhető tökéletesedés útján, az ő körülöttünk munkálkodó mennyei gondviselése hozzájárultával, eljuthassunk.

a) Az egyik a' Hangérzés, melly a' hallás által serkentetik vagyis elevenítettik fel bennünk. Annak egyedülvaló ébresztő 's tápláló eszköze, érzékeink közzül a' két fül, közlő eszköze pedig hangadás által a' száj 's ennek részei, 's a' t.

b) A' másik az Erkölttség érzése, vagy a' morális érzés, mellynek mint tzélunkra vezető legnemesebb tulajdonságunknak megelevenítésére és táplálására eszközül szolgálnak mind az öt érzékeink. — A' morális érzés kifejtődzéséből vette eredetét a' természeti erkölttség. Erről szölli az ezen Értekezésnek, 's az itt egy részről csak felosztás végett említettik; de más részről az alább mondandók felvilágosítására is szolgálhat.

§. 2. Felébresztetvén az emberben az hangérzés, az kétségkívül a' természet útján lassan lassan fejtődzhetett ki, 's végre hangadásra indította az embert.

§. 3. A' hangadásban elébb elébb haladván az emberek, ez által ismét két új, de egymással szoros öszveköttetésű tehetség kifejtegetésére vezéreltettek, úgy mint: az énekelhetésre, és a' beszéllhetésre. Amaz a' Muzsikának, ez pedig a' Beszédnek lett szülője.

§. 4. Eleinte kétségkívül mind a' kettőt egybeolvadva gyakorlották az emberek; mígnem a' nevedő esméretek és érzések szaporodása, és a' gondolatoknak hirtelen közleni-vágyása kényszerítette őket, hogy a' kettőt egymástól elválasszák 's külön külön tökéletesítsék és gyakorolják.

§. 5. Sok időbe kerülhetett az, míg a' teremtetett ember tsak arra felindult is, hogy érezvén hangadó tehetségét, az ötet körülforgó természeti testek mozgásainak, változásainak füleibe ható sokféle hangzatait követni megpróbálja; de ennek így kellett lenni. Ugyan is az Isteni böltsesség által kiszabott természet-rendje azt kívánja, hogy minden magából 's viszszozott egymásra ható erő által fejlőztessék ki. Annyira, hogy még a' világnak teremtetését sem akará a' Mindenható egy szóval lételre hozni, hanem, a' mint az Írás mondja, hat napok alatt fejtegette azt ki egymás után a' lételre.

§. 6. Egyedül tsak Lételre hozta tehát hat nap alatt a' Mindenható az e' világi testeket; de beléjek adta a' munkálódó erőt, melly által, mint eszközök és tzélok, szoros öszveköttetésekben, költsönös egymásra ható erejek által, magokból kifejtődzenek, szaproddjanak, és folyvást tökéletesedve végtzéljaik felé haladjanak. És illyen értelemben a' teremtés munkája most is folyvást tart. — De térjünk ki itt, felvilágosító példákat hozván fel tsak egy két szóval, némelly földi testek megemlítésére.

§. 7. Vegyük tsak gondolóra, ugyan mennyi idő, hány száz, vagy hány ezer esztendő elfolyása alatt készíthet a' föld gyomra külömb-külobbféle nemű minerákat, földek, kövek, értzek nemeit, p. o. tiszta termés ezüstöt, platinát, aranyat; vagy pedig továbbá opált, smaragdot, gyémántot 's a' t; valóban, ezt az emberi tudomány, bár az, a' természeti testek erejinek 's tulajdonságainak esmeretében, már ma felette sokra ment is; felszámítani még tsak hozzá vetőleg sem tudja! Annyit mégis kiláthat az Egésznek szoros megvizsgálásából, hogy a' természet mindent időjáráttal érlel meg 's viszen tökéletes állapotra, hogy úgy minden egy ideig tartson, míg nem végre, a' mint a' természet rendje kívánja, ugyantsak az idő által, melly megérlelte, megemésztetvén, elhamuodva a' származó új testek tápláltatásokra szolgáljon.

§. 8. Így tehát még az érzéketlen 's lelketlen testek is tsak idővel és léptsónként érhetik el lételek határát. Mennyivel inkább a' szabadsággal felruházott embernek felséges elrendeltetése azt hozza magával, hogy ezen tekintetben az ő természetén semmi erőszak ne történjék;

hanem ön ereje 's belé oltatott tehetségei által fejtozzék ki mind arra, a' mire azoknál fogva eljutni lehetséges.

§. 9. Ezen értelemben, általjában véve, a' természetben nints ugrás. Mennyi tökéletesedést láthatunk ma a' lelketlen testek, plánták és az állatok országában; mennyi álmélkodásra méltó új találmányokat, természet kifejtett titkait számlálhatunk elő? — De mind ezek: a' puskapor, menköfogó, a' Mongolfier levegő hajója, a' telegráf, gőzerőmívek 's több száz ilyenek, sőt tsak az írás és nyomtatás mestersége is teljességgel megfoghatatlan tsudák lettek volna az első emberi nemzetség előtt.

§. 10. Remek elmék minden időben származtak ugyan származnak is. Ez a' böltés Gondviselés útja; hogy némelek, kik a' teremő különös kegyelméből mások felett kitündöklő lelki tehetségekkel áldattak meg, másoknak mintegy oktatói és a' tökéletesedésben példaadói 's vezérői legyenek: de ez a' természetben nem ugrás; mert még ezeknek lelki erejik és tehetségeik is mindenkor az időhöz 's a' velek egykorú előkhöz voltanak és vagynak arányozva.

§. 11. Minden világi testnek az idővel előrehaladó tökéletesedés adja meg végetlen betst. Az érezteti velünk az élet örömet, és a' mindenségnek ilyen elintézéséből legnagyobb Isteni böltesség tündöklök. Változás 's előrehaladás nélkül unalmára lenne az embernek élete. Még a' hanyatlás is tsak a' jobb úton leendő gyarapodásra szolgál ingerlő ösztönül.

Nints öröm ott, nints boldogság, hol előre haladnunk Nem lehet. Isteni mív a' gyarapodni tudás.

§. 12. Valamint a' természeti kifejlődés munkáját a' minerák, plánták 's állatok szüntelenvaló nemesedésében tapasztaljuk; éppen úgy kellett az emberi nemzetnek, tehetségeinek kifejtődzése által az esméretekben firól fira, időről időre öregbedni; és ugyan ennek a' nyelvekre nézve is tsalhatatlanul így kellett történni.

§. 13. Míg még az ember tsak az állati érzések kifejtődzésének tsetsemő korában volt, és egyszerű érzéseinek kijelentésére tsak némelly hangok adására vala szüksége; valyon mi hasznát vehette volna akármelly mai kipallérozott nyelv tsuda tudásának? — De tegyük fel 's képzel-

jük, hogy valaki, akármelly már kihalt vagy ma élő nyelvnek tökéletes esméretével az első emberek előtt termett 's egy szép beszédett tartott volna: valyon mi lett volna annak a' fogantatja? Kétség kívül tsak az, a' mi annak lenne, ha ki ma egy 8—9 hetes vagy 4—5 hónapos tsetsemő előtt oratiót mondana. — Van ugyan már egy ennyi idős kisdednek is nyelve, ki tudja jelenteni hangal érzéseit, sirással baját, mosolygással tetszését, gögitséléssel gagyogással érzelmeit, és ez az ő nyelve, vagy inkább benne a' nyelvnek, úgy szólván, tsirája, az az, első kezdeti kifejtődzése, melly idejéhez 's együgyű érzéseihez képest elegendő; viszont, megérti a' kisded ha kellemetes örvendő hangal élesztjük öröme 's mosolyog, ha kemény hangal lepjük meg, fél, megretten. Illyennek kellett az első emberek nyelvnek is lenni; azzal a' különbséggel, hogy mivel az első embereknek tsak a' természet volt tanítójok a' nyelvre §. 5.; azoknak nem lehetett a' nyelvnek kiformalásában olly könnyen és hamar előhaladni, mint a' mai kisdedeknek, a' kiket már az emberiség kimíveltsége is végetlenül alkalmatosabbakká tesz arra, 's a' kiket világra jöttök első napjától kezdve szüntelen kész nyelvtanítók vesznek körül. Következésképpen erre a' számtalanszor feltett kérdésre: „Mitsoda nyelven beszélhettek az első emberek?“ minden most élő nemzetek és népek bátran azt mondhatják, hogy az első emberek az ő nyelveken beszéllettek, az az, minden kigondolható nyelvnek kezdődő hangjain. A' ki tehát azt teszi kérdésbe, valóban nem láttatik feszegetni egyebet, mint az, a' ki azt tudakozza, hogy mitsoda nyelven sírnak, gögitsélnek vagy gagyognak a' tsetsemő kisdedek? a' mellyre tsak ezt lehet felelni; minden nyelven; vagy a' földön lévő minden nyelvnek a' kezdetén.

§. 14. Ezekből nyilvánvaló, hogy midőn általjában véve a' már annyira elszaporodott nyelveknek eredetét akarjuk vizsgálásunk tárgyául venni; elsőben is az embernek a' beszélhetésre adatott tehetségeire függeszszük figyelmünket, azután a' nyelvet kifejteni segítő természeti külső ingerekre, és úgy menjünk által arra a' nyelvre, a' mellynek kezdetkori fogantatását magából a' nyelvből akarjuk kinyomozni, 's megmutatni.

§. 15. Tehetségünket a' beszélhetésre e' három teszi: a' hallás, a' hangérzés és a' száj. Ezeknek összeegyező munkálódásai által fejtetik ki a' beszéd 's így származik a' nyelv. Mindeniknek külön külön véve is ép alkatásúnak kell lenni, hogy munkájok tökéletességre menjen. Mennél érzékenyebb a' hallás, annál könnyebb a' kifejtődés, ha annak a' többi tehetség alkatottsága is megfelel. Ellenben ha a' hallás lomha, tompa és nehéz, akkor csak nehezen és sokára állítja elő a' beszélést; ha pedig a' fül éppen nem hall és siket, örökre némán marad a' száj, mint p. o. a' siket némáknál.

§. 16. Felette sok függ tehát a' beszélő tehetségünk három megkívántató részeinek minőséges alkatásától, mint azt a' mindennapi tapasztalásból is tudjuk. Melly nagy különbséget vehetünk észre p. o. a' beszélni kezdő kis gyermekek között. Vannak közöttök, a' kik harmadik esztendő korokban már tisztán beszélnek; látunk ellenben olyanokat is, a' kiknek beszédek még négy esztendő korokban sem könnyen érthető, minthogy az egész testeknek keményebb vagyis izmosabb alkatása miatt érzéseik az ingerelhetésre tompábbak.

§. 17. Érzékeink finomságától, könnyen ingerelhetőségétől várhatjuk általjában minden tehetségeinknek hamar kifejlődését és előrehaladását. — Ennek felvilágosítására, egyszersmind pedig meggyőzésekre a' mondanók felől azoknak, kik tehetségeinknek sem mostani, sem kezdetbeli természeti kifejtődzése módjáról talám soha sem gondolkoztak, lássunk más példát is, melly ugyan nem a' beszédet vagy a' nyelvet illeti; de a' hasonlóságnál fogva ennek kifejlődéséről is tisztább okoskodásra vezérelhet. A' látás tehetségénél fogva minden emberbe belé oltatott ugyan a' formaképzés, a' honnan tapasztalhatjuk, hogy a' gyermekek általjában véve hajlandók a' tárgyak formáinak rajzolásokra; de különböző mértékben. Némelly gyermek, vagy ember, a' mint közönségesen mondjuk, rajzoló, festő, képfaragó 's a' t. született, az az, rendkívülvaló hajlandósága van a' képző mesterségekre; minthogy szemeinek élessége 's figyelem képzését (nem képzelődését, mert ez más) hamar kifejti, kiformalja, 's tökéletesíti; midőn ellenben mások

tsak rendkívülvaló szorgalommal vihetik annyira, hogy szemmértékre szokhassanak 's ennél fogva formaképzéseket tökéletesíthessék.

§. 18. Kétségkívül az első emberi nemzetség fáiáinak tagjai sem bírtak mindnyájan egyenlő alkatású és erejű érzékekkel, ésígy nem is egyenlő módon 's nem egyarányos előrehaladással fejthözhettek ki tehetségeik, sem a' forma-képzésre, sem a' nyelvre. — És éppen ebben kell a' nyelvek elágazásának és megsokasodásának okait keresni 's így lehet feltalálni.

§. 19. Mi tehát elsőben is a' nyelvnek fogantatásáról, különösen pedig a' Magyar nyelvnek eredetéről kívánván itt értekezni; azt kelletik mindenek felett kitapogatnunk és előadnunk, hogy mi módon, mi okon és honnan származhatott a' nyelvbeli külömbség mindjárt az emberi nemzetség szaporodása kezdetében az első elnépesedésnél? Továbbá, hogy az így elszaporodott nyelvek között lehet e' valamelyiknek eredetére nézve elsőséget adni? és ha lehet, mitsoda okoknál fogva lehet?

§. 20. Tapasztalás bizonyítja, hogy a' melly gyermek igen korán és tisztán kezd beszélni, annak nagy hajlandósága van különösen a' danolásra, és ennél fogva a' muzsikára is. Ha idővel az ilyen gyermek muzsika tanulásra adja magát; abban hamar boldogul, és rendkívülvaló előmenetelt tesz, 's ennek azt az okát adjuk, hogy neki muzsikai hallása van (das Individuum hat musikalisches Gehör), az az: hogy éles hallásának érzékeny belső hangérzése is megfelel. Következésképpen a' kinek muzsikai hallása van, az a' nyelvre hangérzése által fejlődzik ki, ésígy egy ilyen személynek (individuumnak) a' nyelvet vagy beszédet okvetetlenül a' természettől beléoltatott muzsikai érzése szerént kell magából kifejtgetni. Azomban ezt a' magában igaz állítást nem lehet már ma az olyan gyermekekre alkalmaztatni, a' kik a' kész nyelvet szüleiktől 's a' t. tanulják; de a' kezdetbeli emberekre bátran állíthatjuk, — a' kiket ha az eredeti állapotjukba vissza gondolunk, mellyben ők a' nyelvet másoktól nem tanulhatták, hanem egyedül a' kívülők esett hangzatok, p. o. zúgás, ropogás, retsegés, dörgés, don-

gás, bögés 's a' t. által serkentettek fel, 's belső hang-
 érzések által ingereltettek a' hangkövetésre, — hogy azok
 mondom a' szózat első hangjait önnön magok-
 ból, mégpedig muzsikai önnön belső érzé-
 sek szerint fejtegették ki.

§. 21. Azt tsak fel se lehet tenni, hogy az emberek
 kezdetben mindnyájan egyenlő tehetségekkel bírtak vol-
 na. Éppen úgy különböző erejűek voltak akkor tehetsé-
 geik, valamint azokból folyó hajlandóságaik is, mint
 most. Találtattak tehát közöttök, kik éles hallásoknál és
 érzékeny hangérzéseknél fogva másoknál sokkal alkalma-
 tosabbak voltak magokból hangokat kifejtegetni és a' ter-
 mészetben kívülöttek esett hangzatokat követni. Ezek te-
 hát, mint muzsikai hallással másokat különösen feljül-
 muló emberek, az ő nyelveket már kezdetben a' muzsi-
 kának beléjek oltatott matematikai természete szerint
 alkatták, melly annyival inkább hihető, hogy eleinte,
 mégpedig kétségkívül sok ideig, énekelve beszéltek,
 (§. 4.) — ha hogy az egyszerű hangadásokat lehet be-
 szélésnek nevezni.

§. 22. Azt kell már most mindenekfelett gondoló-
 ra vennünk; hogy az első emberek, hozzánk képest fe-
 lette hosszú ideig éltek, a' mit ha az Írásból ki nem
 mutathatnánk is, életek módjából, leginkább pedig a'
 hosszú élet akkori szükséges voltának meggondolásából
 méltán következtethetünk. Mert ugyan az az Isteni böl-
 tsesség, melly a' természetet úgy alkatta, hogy abban
 minden magából 's visszazonosan egymásra ható erő által
 fejtöztessék ki (§. 5.), arról is gondot viselt, hogy az
 első embereknek, tehetségeik kifejtegetésére életkorok
 hosszú időre terjedhessen.

§. 23. Familiára, 's familiából familiákra szaporod-
 ván az emberi nemzetség kétségkívül mind addig együtt
 maradt, mígnem idővel nagyon megsokasodván, első
 lak helyén elegendő táplálatot nem talált, kijebb kijebb
 terjeszkedett, 's végre egymástól elszakadni kénytelen lett.
 Ezen időkorban kezdett az emberi nemzetség a' beszéd-
 re kifejtődni, és a' nyelvnek ez az első kezdete közöt-
 tők tsalhatatlanul egyenlő 's igen együgyű volt. Ezt az

időkort tehát mind addig míg az emberi nemzetség egy társaságban lakott 's meg nem oszlott a' nyelvkezdődés első szakaszának nevezzük.

§. 24. Mennyire mehettek az emberek a' nyelvkezdődés első szakaszában a' beszélés kifejtésében, azt ugyan meghatározni nem lehet; de annyit tsakugyan gyaníthatni, hogy, minden tehetségeik kifejtődésének első kezdetében lévén, esméretek szűk köréhez képest nyelvek is felette egyszerű lehetett 's ez tsak állati hangadáson kezdődvén, léptsönként és lassan haladhatott előre. — Külömbféle érzéseik és kívánságaik kijelentésére szolgálhattak eleinte a' hangok 's ezeknek megkülömböztetései, melyekből fejtődtek ki hosszas gyakorlás után a' hét tiszta magokbanhangzók (vocalisok), mint az ének-muzsikának hét gyökerhangjai, a' hangérzés természete szerint ilyen rendel: ü, ö, o, a, u, e, i, a' melly hangokat a' muzsikának felmenő hét léptsőin ma így jelelünk ki: f, g, a, b, c, d, e, vagy, ha a' c hangból megyünk fel, mint közönségesen az éneklés mestersége tanulásának léptsőin szoktunk, így: c, d, e, f, g, a, h, akár pedig mint az Olaszoknál szokás, így: ut, re, mi, fa, sol, la, si. — A' hét hangos betűknek kifejtésén kezdődött tehát a' nyelv. — Minthogy pedig ugyan ezek a' hét hangzók a' különböző érzések tolmátsái voltak, és minthogy az első embereknel énekelve ment végbe a' még tsupa hangadásból állott beszélés; természetes dolog, hogy az érzéseknek 's indulatoknak, p. o. örömmek, félelemnek, haragnak 's a' t. emelkedését, vagy nagyságát, tsak a' hangnak emelése által jelenthették, 's ennél fogva a' hét hangzóból tizen négy lett; vagyis muzsikai nyelven szólván, két oktáva, az alsó és felső, amaz a' tsendes, ez pedig a' felháborodott indulatoknak kijelentésére. — Ezt még a' sokhangú szárnyas állatokban is könnyen észrevehetjük; mert felhevült érzéseiket, félelmek nagyságát 's a' t. ezek is szintúgy hangjok élességével jelentik.

§. 25. Az emberi esméretek szaporodása mind inkább inkább szükségessé tette idővel a' hamarbeszélést, és az énekes beszéd elhagyását. Ekkor tehát a' hang emelése is változott 's azt a' vocalisok megnyújtása váltotta fel, a'

melly az azután elágazott nyelvekben, kisebb vagy nagyobb mértékben, máig is megmaradt. — A' második oktávába felemelt magokbanhangzók megkülönböztetésére a' napkeleti népek írásaiban még ma is világos jelekre találunk, legtöbbre pedig a' Magyar írásban, melly most mind a' hét magában hangzó betűt egy vagy két vonással emeli a' felsőbb oktávába így, ü, ö, ó, á, ú, é, í. — Hogy pedig a' hangzó betűk felfelé hágó természeti rendje ez, és nem más, úgymint: hogy az ü legmélyebb, 's így utánna az ö, o, a, u, e, i következik természetesen; a' felől az énekes muzsikához értő legkönnyebben meggyőződhetik; a' ki azt is legjobban fogja érezni, hogy az o—a között és az első oktáva felső hangja 's a' második oktáva alsó hangja az i—ü között nints és nem is lehet félhang, mert ezek egymáshoz tsak félhang távolságra esnek, és így, hogy ezek az ének skálában a' 3—4, és 7—8-dik helyre esnek; ellenben az ü—ö, ö—o, a—u, u—e, és e—i hangbetűk egymáshoz egész hang távolságra esnek, és fél hang esik közöttök. — Ha az Olaszoknak hét vocalisok volna, kétség kívül ők is ü betűn kezdenék az ének skáláját, mint a' kik lágy alkatású nyelveknél 's érzéseknél fogva az énekmuzsikára természetel hajlandók, 's nem volna a' skálában két i, két a, mint most. — A' mi hét hangzó betűnket tehát így lehet oktáváikra felszöktetni: ü—ü, ö—ö, o—ó, a—á, u—ú, e—é, i—í. Ezeknek ilyen módon lett emelésekben vagyis inkább az emeléseknek próbálgatásaiban állott, a' nyelvnek tsetsemő korában, az érzések kijelentése. Ugyan is mi az első emberek énekes beszédén tsak azt értjük, és egyebet érteni nem is lehet, hogy ők a' beléjek oltatott hangérezés izgatásából mind az éneklés, mind a' beszélés tehetségét együtt kezdeték magokból kifejteni; de hogy különbféle indulataik kinyomására tisztán kimért hangokkal tudtak volna octávákra feljebb alább szökdödni, azt gondolni is képtelenség.

§. 26. A' különböző érzések és indulatok tolmátsái voltak, a' mint mondánk, kezdetben a' hangzó betűk emelése és megnyújtása; de ez tsak a' nyelv kezdetében lehetett. Mert, szaporodván idővel a' szók száma, kéntelenek voltak az emberek a' hangzó betűk megnyújtását

a' szók szaporítására és megkülönböztetésére is fordítani. Ez által a' második oktávába felemelt hangzók eredeti erejeket mintegy elvesztették, legalább kétségessé tették. A' beszédben ugyan máig is megvan, hogy indulatink emelkedését a' szó törzsök tagjának emelt hangja által jelentjük ki; de az írásban nintsen. A' magyar írásban mindazáltal még ma is elég nyomait találjuk, mert némelly rövid szónak vagy szótagnak hangzójára vonást teszünk, hogy az által annak nagyobb erőt adjunk. Illyenek: be, bé; bele, belé; hova, hová; nekem, nékem; velem, vélem; 's a' t. P. o. Bementem a' szobába, t. i. a' mint szoktam; bémentem a' barlangba a' meddig csak lehetett. Bezárta az ajtót; bézárt valakit a' szobába. Tedd be az ajtót. Vedd ki az ajtót a' sarkából 's tedd bé a' szobába 's a' t.

§. 27. A' hangzó betűk után következett a' hangatlanok kifejtődése. A' hangatlan betűk között vannak olyanok, melyek az előttünk esmeretes napkeleti és napnyugoti nyelvekben, eredetekre nézve, még most is egyenlő erejűeknek vagy jelentésűeknek látszanak. Ez arra mutat, hogy azokat az emberek a' természettől tanulták el, jelentvén velek azt, a' mit a' természetben láttak és hallottak. — Midőn egy részről a' természet mintegy így oktatta az embereket a' különbféle hangzatok jelbetűire, más részről magok az emberek is érzéseknél fogva arra indítottak, hogy a' kimondott betűnek a' szájokban lett származására figyelmezzenek, és ehez képest a' mint a' betű formálódásának érzése és a' természettől tanult hang származása kívánta, úgy adtak jelentést a' betűnek, mivel így egymást legkönnyebben is megérthették. Hallották p. o. hogy a' patak tsereg, a' víz tsurog, az ég dörög, valami zörren, zörög, rettsen, retseg, roppan, tsörren, morog, korog, 'sa' t. és ezen rokon hangzatoknak legélesebb közös bélyegét az r-et fogták fel 's fordították ezen hangok kijelentésére, melyeket lassan lassan az r eleibe vagy utánna tett hangzó betűk által kezdték egymástól megkülönböztetni. Az r-nek természetből vett jelentését szaporította az az érzés, hogy annak hangját nyelvünk hegyének pergő forgása által tudjuk kiadni. — Így kezdődött az

r harsogó, pergő, forgó, kerengő, zörgő, dörgő 's több e'féle mozgást kifejező jelentésének képzete. Innen van, hogy nemcsak a' mi napkeleti nyelvünkben bélyege eza' betű az e' féle jelentésű szóknak, minéműek: forog, kör, körül, kerül, karika, kerek, 's a' már előszámlált szók; hanem bélyege ugyan ezeknek más napnyugoti nyelvekben is. Mint ezt alább a' maga helyén bővebben meglátjuk.

§. 28. Valamint az r betű eredetét itt előadtuk, éppen úgy tselekedhetnénk sok mássalhangzónak természeti hangokból lett származtatásával, ha azt feleslegvaló munkának nem tartanók. Ugyanis annyira számosak nyelvünkben a' természeti hangok követéséből eredett betűk 's ezekből formált szók, hogy azoknak származását, a' már mondottak szerint akarki is könnyen elgondolhatja. De ezenkívül minthogy alább, a' hol az egyes betűk eredeti ereje bőven megmagyaráztatik 's példákkal is megvilágosíttatik, mind ezek sokkal világosabban szembetűnnek; jobbnak tartjuk Olvasóinkat oda útasítani.

§. 29. A' nyelvkezdődés első szakaszában, míg t. i. az emberek egy nemzetségben együtt éltek, nyelvek csak egyes betűk kimondásából állott. — Ha már a' beszéd betűit eredetekre és erejekre nézve megvizsgáljuk, úgy veszzük észre, hogy a' Hangzók (vocalisok), mint az emberből muzsikai érzésénél fogva magából kifejtődött hangok, ön magokban hangatlanok nélkül, elsőben az emberi érzésnek és indulatok minőségének kijelentésére szolgáltak; továbbá pedig, természeti erejek szerint, a' kemény vagy tele hangzásúak, az a, o, u, a' távol s ág, és a' lágy hangzásúak az e, i, ö, ü, a' közelség bélyegzésére fordítottak. Ennek nyomait a' napnyugoti nyelvekben is feltalálhatjuk; de még sem olly világosan mint a' magyar nyelvben, a' mellyben, mint a' muzsikai érzés szerint telyesen kiformalódott nyelvben, ez a' megkülömböztető változtatás máig is tisztán megmaradt. P. o. az, (daś); ez, (dieś, diefeś); ott, (dört); itt (hier) úgy, így; olyan, ilyen; oda, ide; ottan, itten; 's a' t. — A' Hangatlanok továbbá vagy a' hallott hangok követéséből származtak, minéműek p. o. az r, sz, z, ts, h, d; vagy pedig a' száj belső részeinek külömbféle mozgataisából

eredtek, mint az l, m, n, t, g, 's a' t. Amazokkal a' természetben előforduló jelenségeket vagy változásokat nevezték el tulajdon hangjok szerint, sokasítván és megkülönböztetvén a' jelentéseiket vocalisok elejekbe vagy utánok tételével; emezek, világosan ki nem magyarázható indításából az emberi érzéseknek külömbféle tárgyaknak, gondolatoknak és változásoknak kinyomására fordítottak. — Ezen háromféle eredetű betűk között az utolsó neműeknek szoros megvizsgálása leginkább meggyőzhet bennünket a' felől, hogy a' megoszlott emberi nemzet-ségből támadott, legalább előttünk nyelvekre nézve esmeretes európai, ázsiai, afrikai népek és nemzetek a' nyelv kezdődésnek első szakaszában még együtt éltek 's egy nyelven beszéltek, melly nyelvv még akkor csak egyes betűk kimondásában állott. Mert, a' természetben hallott, és rajtunk kívül abból vett, vagy költsönözött hangok, mint a' föld színén akárhol is egyaránt hangzók, mindenütt eltanulhatók, ésígy, ha mindjárt külömböző helyeken és egymástól akármennyi távolságra tanulják is azt el a' külömböző nyelvű népek, mégis tsakugyan igen egyaránt fognak hangzani 's rokon alkatású és hangú szókat szólnak, a' honnan a' természetet hímelő szókat a' nyelvek egy közös eredetének megmutatására tsak melleslegvaló bizonyságul hozhatjuk fel; de midőn azt vesszük észre, hogy a' nemhallott, nem a' követésből származott betűk, még most is, annyiféle külömböző nyelvekben, ugyanazon jelentésű szókban fő bélyegül szolgálnak, mint p. o. az n a' magyar „nem, ne; a' német nein, nicht; a' deák non, ne; a' görög νη; a' szláv nye tagadó szótskában; továbbá az m az első személynek tulajdonító „enyím, -om, -em; mein; meus; εμός; moj, moja névmásban; a' t a' második személyt jelelő névmásban „te; du (meglágyítva a' németeknél); συ (elváltozva a' t s-szé); ti (szlávul): 's a' t., 's a' t. — a' mit alább az egyes és szóképző betűk eredeti jelentéseiknek előadásánál még világosabban láthatni; — nem lehet másképpen gondolkoznunk, hanem hogy azok a' népek, mellyeknek nyelvekben az e' féle egyező erejű bélyeg betűk máig is feltaláltatnak, a' nyelvkezdődés első szakaszában még együtt éltek; de elválások után, mind a' helyben maradtak, mind az elváltak nyelveket külömböző módon for-

málták ki. Az emberi nyelvnek ezen további kiformalódását a' Nyelv kifejlődése második szakaszának nevezzük.

§. 30. Ezen második idő szakaszban az emberek meghatározottabban, több betűkből álló szókkal kezdték a' tárgyakat elnevezni 's egymástól megkülömböztetni. Gyökérszók és törzsökszók támadtak. Ugyan ekkor már a' nyelvek grammatikai alkatása formájának alapját is megvetették, de különböző tekintet és képzés szerént. Ugyanis a' helyén megmaradtott anyanemzetség a' szók változtatásában más módot követett, mint a' töle elszakadtott raj-nemzetség. Midőn ez p. o. az ígék változtatásában a' maga személyéből indult ki, amaz a' harmadik személyből tért vissza magára; a' tárgyaknak arányra vitelekkel éppen ilyen ellenkező módon bántak. Ebből idővel voltaképpen különböző alkatású nyelvek támadtak ú. m. napkeleti és napnyúgoti nyelvek. Hogy ebben az időszakban az anyanemzettől elvált raj-nemzetség sok ideig együtt élt, míg nem megszorodván egymástól elszakadtott 's külön külön néppé nevedett, ezen elvált népek nyelveknek rokonságából megtetszik: de ezt a' rokonságot tsak annyiban értjük, a' mennyiben a' második időszakban származott ugyan azon jelentésű egyező gyökér- és törzsökszók p. o. a' görög, szláv, deák, és német nyelvekben igen számosak. Ugyan ezen nyelveknek különböző grammatikai alkatása viszont azt mutatja, hogy a' nevezett népek egymástól lett elválások után későbben vitték nyelveknek kiformalódását tökéletességre. Ezt tehát a' nyelvek kiformalódása harmadik időszakának nevezzük. — Szükségesnek tartjuk itt megjegyezni, hogy a' nyelvek kifejtődésének felosztását ezen három szakaszokra, fontos okoknál fogva tettük, mellyek között nem utolsó az, hogy olyan esetekben, midőn ez vagy amaz nyelvnek eredetiségéről vagy pedig más nyelvből lett származásáról van a' kérdés, ez a' felosztás felvilágosításul szolgálhasson.

§. 31. Az eddig mondottakban a' 19-dik §-ben feltett ím ez első kérdésre kívántunk megfelelni: „mi módon, „mi okon, és honnan származhatott a' nyelvbeli különbség mindjárt az emberi nemzetség szaporodása kezdetében az első elnépesedésnél?“ Az van hátra, hogy az

ott előforduló második kérdésre feleljünk, melly ez: „lehet e' az elszaporodott nyelvek között valamelyiknek, eredetére nézve, elsőséget adni; és ha lehet, mitsoda okoknál fogva lehet?”

§. 32. Eredeti nyelve az első emberi nemzetnek a' betűk kifejtésében állott, és a' mennyiben ezt az elszármazott nemzetségek magokkal elhozták és nyelvek kiformálásában alapúl helyhezítették, mindnyájokban megvan az eredetiség. De az első helyén maradt anya-nemzetségről sokkal inkább feltehetni, hogy a' természet útján, mellyen nyelvét kifejteni elkezdette, tovább ment, mint ezt a' napkeleti nyelvek vizsgálásából szerzett tapasztalás bizonyítja. A' muzsikai hangérzés lévén a' nyelv kifejtődésnek természeti útja, a' melly nemzetség arra leghajlandóbb volt (§. 20.), az ezt az utat nyelvének kiformálásában, kétség kívül, leginkább meg is tartotta. Ha tehát az emberi anya-nemzetség között olyan egyes nemzetségre találunk, melly keleten a' nyelvkezdődés második időszakaszában a' többtől külön válván, vagy a' többi töle elszakadván, külön néppé lett, és ezt a' természeti utat nyelve kiformálásában folyvást megtartotta, az az, nyelvét a' muzsikai érzésnek belé oltatott természeti törvényei szerint fejtette ki: annak nyelvét a' többek felett méltán fő eredeti nyelvnek nevezhetjük. Illyennek állítjuk a' napkeletiek között különösen a' Magyar nyelvet, mivel ennek eredeti alkatottsága a' muzsika alkatásával máig is megegyez.

§. 33. A' muzsikának természetéből folyó 's nyelvünkben is kitűnő két főbb tulajdonságok ezek:

1) Hogy a' hangok menetele vagy kemény (dur), vagy lágy (moll). Innen veszi eredetét a' magyar hangzóknak és azok szerint a' szóknak felosztása kemény hangúakra, mellyek o, a, u betűkből, és lágy hangúakra, mellyeknek tagjai ü, ö, e, i, betűkből formáltattak; de azonban ezen utolsók közül az e, i, főként a' vonásos é, í, mint lágyító vocalisok, a' két nemű hangok elegyítésére 's egybekötésére is szolgálnak, a' mi hasonlóképpen muzsikai eredetre mutat.

2) A' hang mérték (Takt); melly valamint a' muzsikának, úgy a' mi magyar nyelvünknek is, úgy szólván, lelke. E' szerint a' született Magyar minden vonásos hangzónak kimondására éppen két annyi időt fordít, mint a' nem vonásos (rövid) hangzókéra, és a' vocalisok között ez az időmértéki megkülönböztetés igen nevezetes tulajdonsága nyelvünknek, annyira, hogy még az írásban egészen járatlan együgyű magyar paraszt is azonnal megismeri az idegent, hogy nem magyar, ha az a' kimondásban hangmértéket nem tart, a' mire ötlet egyedül a' taktusra szokott füle és érzése tanítja. Ez az oka: a) hogy magyarul könnyű mértékes verseket írni; mert majd minden szónk taktusa versre vezet. b) hogy minél kevésbé van meg valamely nemzet nyelvében a' muzsikai taktus vagyis a' szoros hangmértéki tulajdonság, mint p. o. a' németben; annyival nehezebben tanulja meg az a' mi nyelvünkben a' szónak hangmértékes kimondását, az az, a' különbséget a' rövid és hosszú hangok, kivált az a—á; e—é mértékes kimondása között.

§. 34. Nyelvünknek itt előadott muzsikai alkatásából könnyen kimagyarázhatjuk ennek több tulajdonságait is, minéműek:

a) A' hangzóknak sokasítása és változtatása, könnyebb kimondás vagy mértéknyerés kedvéért. Azok lévén t. i. a' tiszta muzsikai hangok, kikerüljük a' hangatlanok csoportozását 's hangzókkal megoszlatjuk, mihelyt több kemény kimondásúak esnének egymás mellé, p. o. értsz, értesz; küldsz, küldesz; mondtok, mondatok; bántnak; bántanak, 's a' t. Az idegen nyelvekből vett szókkal is így bánunk, ha azok két keménykimondású hangatlanon kezdődnek, p. o. Stephanus, István; schola, iskola vagy oskola; Stab, istáp; Gregorius, Gergely; Christianus, Keresztyén, 's a' t. Ennél fogva a' magyar nyelv az énekes muzsikára igen alkalmas. Az Olasz nyelv hasonlóképpen az, melly noha tulajdonképpen nem muzsikai alkatású; de az Olaszországi lágy éghajlat, az ennek tulajdonítható restes nemzeti bélyeg, a' könnyebbség szeretés, nagyon megváltoztatta az eredeti deák nyelv régi alkatottságát, úgy hogy

a' mai olasz nyelvben majd minden szó hangzón végződik; mint: fő; testa; haj, capegli; homlok, fronte; szem, occhio; orr, naso; száj, bocca; ortza, guancia; fül, orecchi; nyelv, lingua; fog, dente; kéz, mano; új, ditto; köröm, ungue; kar, braccio; láb, piede, pie, 'sa't.

b) A' betűknek gyakori elváltoztatása, majd a' könnyebb kimondás, vagy kellemesebb hangzat, majd, a' hol ez szükséges, több erőadás kedvéért. P. o. a' fa, a' könyv, (az fa, az könyv) hol a' kihagyott z a' következő hangatlannak kettőztetett kimondásával potlódik ki, hogy a' taktusa megmaradjon. Illyenek: abból (azból, a'ból); ebből (ezből, e'ből); annak (aznak, a'nak); ennek (eznek, e'nek) avval, azzal (azval, a'val) evvel, ezzel (ezvel e'vel); továbbá; olvassa, olvassuk (olvasja, olvasjuk); hozza, hozzuk (hozza, hozjuk) vadászsza, vadászszuk (vadászja, vadászzuk) mert a' j a' sziszegő s, z, sz-után roszzsúl hangzik, a' honnan mikor az tsak segéd betű, mindenkor az előtte álló sziszegővé változik. — Ugyan ez a' j, a' t után, mint bélyeg-betű az ígék készítő és unszóoló időiben, — minthogy a' t mellett lágy hangot adna, — elenyészik, 's helyette a' t, majd ss-é, majd sz-é, majd ts-vé változik: p. o. láss, lássál, lásson, süss, süssél, süssön; maraszsz, maraszszál, maraszszon; építs, építsen; véts, vétsen; gyújts, gyújtson; kiált, kiáltson; érts, értsen; bánts, bántson; 'sa't. melyeknek így kellene lenni: látj, látjál, látjon, süti, sütiél, sütiön; maraszj, maraszjál, maraszjon; építj, építjen; vétj, vétjen; gyújtj, gyújtjon; kiáltj, kiáltjon; értj, értjen; bántj, bántjon, 'sa't.

§. 35. Ezeket, mint nyelvünk eredeti tulajdonságainak leginkább szembetűnő bélyegeit előrebotsátván reményljük, hogy Olvasóinkat arra a' szempontra vezettük, melyből kívánjuk a' magyar nyelvnek mivoltát vizsgáltatni és megítéltetni. Nem akarjuk mindazáltal ezekkel azt állítani, hogy a' nyelvek kifejtődésének első és második szakaszában, vagyis a' nemzetségek elágazásának kezdetében, más napkeleti nyelvek is nem bírtak volna, kissebb vagy nagyobb mértékben, az itt előadott muzsikai tulajdonságokkal, sőt azt bátran fel is tehet-

jük, annyival inkább, mivel a' napkeleti nyelvek, ha második idôszaki kifejtôdéseket és alkatásokat tekintjük, igen sokban megegyeznek: de hogy azok között éppen ezeket az eredeti legszembevetôbb tulajdonságokat a' magyar nyelv máig is megtartotta, azt ennek alkatottságából világosan látjuk és ki is mutathatjuk; mellynek okát a magyar nemzetség között firól fira fennmaradott muzsikai érzésben, 's ennek a' természeti okoskodáshoz való állhatatos ragaszkodásában kell keresnünk. — A' mi általjában a' napkeleti nyelvek között máig is fennmaradott atyafiságot, különösen a' magyar nyelvnek rokonságát a' zsidó, arabs, 's a' t. nyelvekkel illeti; mindnyájoknak atyafiságokat a' nyelvek első és második idôszaki kifejtôdzésébôl könnyen kimagyarázhatni; emennek pedig közelebbi rokonsága némelly napkeleti nyelvekkel, vagy az egész nyelv alkatottságára kiterjed, és akkor ez több ideig tartott együtt léteknék, és késői elszakadásoknak bizonyosága; vagy csak egyes szók hasonlatosságában áll, melly arra mutat, hogy ezek a' népek késôbben ismét egyûve kerültek, egymás szomszédságában éltek, 's öszveköttetésbe jöven, ahhoz képest, a' mint különbözô elömentekkel, esmérteik, 's készítményeik szaporodásával nyelvek is bővült, egyik a' másiktól az elötte új tárgyak neveit eltanulta, az az, szókat költsönözött; a' mi minden politikai, tudományos vagy kereskedési öszveköttetésben álló népek között ma is így van. — Még abból tehát, hogy ha valamely nyelvben 2, 3, 4 száz más idegen nyelvbôl költsönözött szót találunk, semmi rokonság sem tetszik ki; az pedig, mikor valaki ugyan ezen egy oknál fogva valamely nyelvnek a' másiktól lett származását akarja megmutatni, — képtelenség. Ezt mindazáltal több idegen tudósok tselekedték, kik nyelvünket nem értvén, és ennek alkotmányát teljességgel nem esmervén, csak némelly szók hasonlatosságából, ezt Szláv eredetûnek állították; mint, p. o. a' Diderot által kiadatott Frantzia nagy Encyclopaediának XVII-dik Darabjában ezen tikkely alatt, HONGRIE, a' 694 levelen olvassuk: „La langue hongroise et un dialecte de l' esclavonne, et par conséquent elle a quelque rapport avec les langues de Bohême de Pologne et de Russie.“ az az: a' Magyar

nyelv a' Szlávnak dialectusa, és így hasonlatossága van a' Tseh, Lengyel és Orosz nyelvekkel. (Lássd: Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers, par une société des gens des lettres. et cet.) Innen vették hihető több idegen tudósok is hasonló hibás állításokat, a' nélkül, hogy a' dolognak utánna jártak volna.

§. 56. Minthogy már ezek szerint egyedül a' nyelv rendszeres alkotmányának szoros megvizsgálása győzhet meg bennünket annak vagy tiszta eredetiségéről, vagy más nyelvtől lett származása felől, amarról pedig tsak az által, ha annak alkatottságát egyes betűi kifejtődzésére az első időszakig visszavihetjük és kimagyarázhatjuk: lássuk ezen tekintetben nyelvünk természetének itt, előre való felvilágosításul, némelly fő vonásait, mivel azt merjük állítani, hogy ez tiszta eredetű és a' nyelvek kifejtődzése első szakaszából lehozható nyelv légyen.

§. 57. Valamelly nyelvnek alkotmánya e' kettőből épülhet fel: a) a' szók változtatása és öszverakása módjából mondásokba, mely szoros értelemben véve grammatikai alkatásnak neveztetik; b) a' szók származtatása és szaporítása módjából. — Ha tehát nyelvünknek eredetiségét, 's kezdetbeli régiségét ki akarjuk vívni, azt kell mindenek felett bízonyítnunk, hogy valamint a' szók változtatása, úgy azoknak származtatása és szaporítások módja is az első időszaknak betűkből állott nyelvéből kimagyarázható. És' éppen ez az, a' mi e' jelenvaló Értekezésnek egyik tzelja, a' mire itt a' bevezetésben, mintegy mutatóványul, tsak előre készítő vagyis a' gondolkozni szerető léleknek útát nyitó példákat hozunk fel.

§. 38. Azt mondtunk a' 29-dik §-ben, hogy az első emberi nemzetség nyelve tsak egyes betűk kimondásából állott. Igenis; mert a' természet rendes útja úgy hozta magával. — A' mi nyelvünknek egész alkatásából máig is nagy számmal kimutathatók azok az eredeti betűk, melyekből későbbben a' 2-dik 3-dik időszakban más betűk hozzájok tétele által szók lettek, és ugyan azon egyes betűkben kezdetbeli jelentéseket is feltaláljuk, a' mit itt előre tsak egy két példával kívánunk felvilágosítani.

A) A' szók változtatása módjából egy péld a. Mi akárminémű szónak többes számát k betűvel formáljuk; p. o. asztalok, kertek; azok, ezek; írunk, írtok, írtunk, írtatok, írjunk, 's a' t. velünk, rajtunk, nálunk; ezt is: mi, ti, még ma is mondják így: mink, tik. — Oka ez, mert a' k, egy hangzó eleibe tételével, a' sok bélyege volt kezdetben, 's idővel lett belőle ez a' szó sok; esígy, asztalok, az az, asztal-sok sok asztal; azok, sok az, 's a' t. Ki magyarázhatná ki ilyen módon, más nyelvekben a' sokféle végzetű többesek eredetét? — Ugyan ezen k-nak egészen más jelentése volt, ha a' hangzó utánna tétellett, t. i. az, a' mi belőle lett: kis, kitsiny, kevés. Ennek a' k-nak, mint kitsinyítő szóképzőnek jelentése meg is van nálunk: p. o. levélke, kis levél; leveletske, kitsiny levél; asztalotska, kitsiny v. tsak kis asztal; veresetske (vereseske) kevésse veres. (A' német Tischchen, Tischlein is nem egyéb mint: Tischklen, Tischklein) Ilyen örökös bélyeg betűi vannak az ígék időinek is p. o. a' t az eltelt v. mult, a' j az unszó, az n a' feltételes időnek minden személyekben, 's a' t. 's a' t.

B) A' szók származtatásában, vagy, a' mint nevezik, szóképzésben még gyönyörűbb fényben tűnik elő nyelvünk alkotmányának tökéletessége 's fogantatásának régisége, akár szóképzésbeli rendszeres menetelét, akár bőszerűségét vagyis gyöker és törzsök szavak termékenységet tekintsük. Mind a' kettőnek felvilágosítására vizsgáljuk meg itt az n, l, t, d, g, — mint igen termékeny képző (szóformáló) betűket, minthogy termékenységek, a' négyszökökű ige- és névszavaknál különösen figyelemre méltó.

1) Az n, ereje ez: tsinál; hangbélyegző 4 törzsökű ígék formál, így: kottzan, kottzant, kotzog, kotzogat; tseppen, tseppent, tsepeg, tsepeget. — Illyenek, bittzen, döttzen, fetszen, 's a' t; számok, 58.

2) Az l, eredetileg hely, hely bélyege, 's ezen jelentésben is igen termékeny szóképző betűnk. Ebből lett a' lenni, (in loco esse, existere). Mint bélyege a' valamivé lételnek ígék formál, p. o. drágul, lágyul, zöldül, szépül, az az: drágává lesz, drága kezd lenni, 's a' t. Négy törzsökű ígék is formál, mind magában,

mind a' d-vel együtt. P. o. borúl, borít, borong, borongat; ilyenek derül, kerül, feszül, merül, 's a' t. van 11. — Továbbá: kondúl, kondít, kong, kongat; tsendül, tsendít, tseng, tsenget, az az, kezd lenni a' kon, tsen, 's a' t. Illyen van 50.

3) A' t, jelentése: tenni; p. o. jobbitni, szépíteni, készíteni, az az, jobba 's a' t. tenni. Így a' 4 törzsökűeknél is: fordít, forgat; tseppent, tsepeget, az az: teszi (valaki) hogy forduljon, forogjon, tseppenjen. 's a' t.

4) A' d, ebből lett: idő, ebből és a' lenni-ből: ledni, (fieri; werden), és ez is: kezdeni. Bélyege az időnek, idővel lételnek, jövődőségnek, kezdődésnek. Igen termékeny szóképző. P. o. setétedni, estveledni; az az: setét ledni, 's a' t. Formál 4 törzsökű igéket is, így: akad, akadoz, akaszt, aggat (akgat). Illyen van 70, mint, apad, dagad, ered, fakad, ijed, reped, 's a' t. Kezdődő igéket is a' l-lel együtt: indul, fordul, mozdul, pendül. 's a' t.

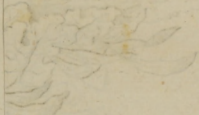
5) A' g, bélyege a' húzomos tartásnak, helyig, vagy időig; lett belőle az -ig, (usque; bis, lang). p. o. kong, peng; ropog; feszeng, 's a' t. az az: tart a' kon, pen, rop, 's a' t.

§. 59. A' magyar nyelv természeti tökéletes kifejtődésének, 's termékenységeinek leghatalmasabb bizonyosságai az ide tartozó szószármaztatás metszett tábláji, a' minéműt nyúgati nyelvekről készíteni nem lehet. Az I. tábla a' TÉR-től (spatium, Raum) 577 közönséges egyes szókat mutat elő; mellyek a' 27, be, ki, le, fel, meg, 's a' t. szótskákkal 5524 élő szót szaporítanak. Az V. tábla a' 4-törzsökű kezdő igéké. E'szerént a' FOR-tól, (melly az alább előszámlálendő 169 4-törzsökűek közül talám legtermékenyebb) jö egyes és öszvetett szó 1570. A' német nyelvben, Adelung nagy Szókönyveszerént, van mintegy 56,000 szó; Campe ezt szaporította 48 ezer öszvetett 's környék szókkal, és így van körül belől 104 ezer német szó. Lásd: Campe Wörterbuch der Deutschen Sprache, Braunschweig 1807 V. Bände in 4-to; az előbeszédben IX. lev. a' hol Campe a' német nyelvet, 104 ezer szóért, kimondhatatlan gazdagnak, és véghetetlen termékenynek nevezi. — Hogy nevezzük mi e' szerént a' magyar nyelvet már most is? — melly annál tízszerre gazdagabb 's termékenyebb; — hát majd akkor; ha ezt ahhoz érő tudósaink tudományos mesterszókkal is gazdagítani fogják?

NEW YORK

1850

1850

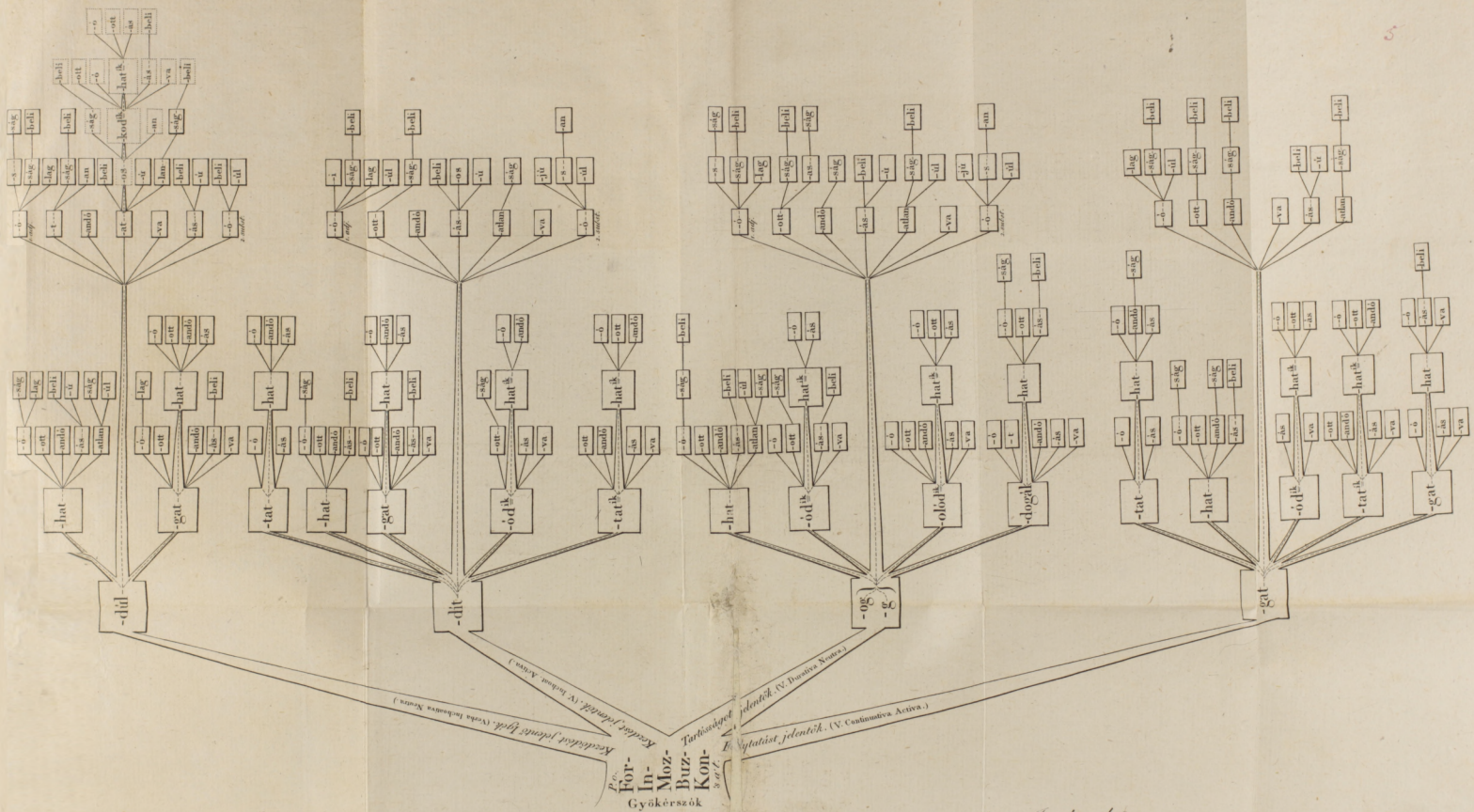

Lészármaztatás Táblája a Nézdést és Folytatást jelentő négytörzsekű Igéknek.
 Wortableitungstabelle der vierstämigen Zeitwörter, welche Reginen und Dauern anzeigen.

1823.

